

Lübeck og Danmark ved Aar 1200.

I. Ratzeburg?

JAN STEENBERG, *Studier i dansk og nordtysk Teglstensarkitektur i 13. Aarhundrede*. København 1935¹.

Det har længe været kendt, at en stærk »nordtysk Indflydelse» i Løbet af det 13de Aarhundrede oversvømmede det sydlige Danmarks og de danske Købstæders kirkelige Bygningsstil. Vor romanske Arkitektur fra det 12te Aarh. havde repræsenteret en direkte Forbindelse med Datidens Europa; da havde man herhjemme selv fulgt med i, hvad der skete paa de dengang førende Byggepladser i Sydfrankrig, Lombardiet, Westfalen etc., men vor Gotik kendte ved Aar 1300 ingen — eller praktisk talt ingen direkte Vej til de nye Egne, hvor den originale Produktion nu gik for sig. Den repræsenterer provinsielle Afspejlinger af de nordtyske Afspejlinger af, hvad der nu skete og var sket i Gotikens, for os paa een Gang saa fjerne Centrer i Nordfrankrig og Flandern, der dog m. H. t. Afstand laa os saa meget nærmere². Historien spørger, hvad der da var sket i Mellemtiden, der kan forklare os en saa grundig Ændring i dette Lands kulturelle Situation. Svaret giver sig selv: Lübeck og de nordtyske Hansestæder var vokset frem efter c. 1160; de maa altsaa have dannet en Barière, et uomgængeligt Mellemlid mellem os og de store, skabende Kulturlande. Man maa saaledes antage, at det stillkristiske Studium af det 13de Aarhundredes hjemlige Arkitekturhistorie vil kunne give os en smuk Maalstok for Hansestædernes hastigt voksende Indflydelse i disse Egne, hvor man saa ivrigt drog Fordel af det nye, merkantile Naboskab. Erik Arup er som bekendt den blandt de danske Historikere, der stærkest har fremhævet den almene Betydning af dette Naboskab³.

¹ Bogen er blevet gennemgaaet under Øvelser ved Aarhus Universitet. Særligt stud. mag. Hans Lassens selvstændige Bidrag maa nævnes.

² Francis Beckett: *Danmarks Kunst I* (1924), særligt p. 153 f. og *II* (1926) pp. 13, 20 ff.; Steenberg *Kap. X 4*, p. 175 ff.

³ *Danmarks Historie I*, *Kap. 13*, p. 227 ff.

Den historiske Interesse samler sig i første Række om Overgangsfænomenerne, forud for Overtagelsen af den rene Gotik. I den kunsthistoriske Litteratur var netop denne Periode blevet forsømt, og det er derfor særdeles fortjenstfuldt, at Dr. Jan Steenberg i sin Disputats nu har behandlet det herhenhørende Materiale, som han for store Deles Vedkommende kender af samvittighedsfuldt Selvsyn. Dr. Steenberg havde først tænkt sig at skrive den danske Gotiks Historie, men under Udarbejdelsen blev det ham klart, at der manglede de nødvendige Forarbejder til Forstaaelsen af Overgangen fra romansk til gotisk Stil. Han udviste da den ægte videnskabelige Resignation selv at samle sine Kræfter om de Forarbejder, som syntes ham uomgængeligt nødvendige. Resultatet blev de foreliggende Studier over den ældste nordtyske, endnu romanske Teglstensstil paa dansk Grund. Det skal straks siges, at det ikke er lykkedes Dr. Steenberg at give en sammenhængende Beskrivelse af den hanseatiske Indflydelses Begyndelse i Danmark; hans Teorier, saavel om dens Oprindelse, som om dens Spredning beror paa evidente Misforstaaelser, og især er hans Metode utilstrækkelig, men hans Bog fortjener en omhyggelig Kritik. Forfatteren er den første til at rejse vigtige Problemer. Han fremsætter sine Paastande med Selvsynets Vægt, og Teorier, der synes saa vel underbyggede ved selvstændige Undersøgelser indgaar let — maaske altfor let — i den almindeligt anerkendte »Viden»; det er nødvendigt, at de ses i den kritiske Metodes skarpe Lys.

Desværre er det for meget sagt, at Dr. Steenberg har fremlagt Materialet til Belysning af den nordtyske Indflydelse i Danmark i Begyndelsen af det 13de Aarh. Han kender mere til det, end nogen før ham; men uden Oversigt over dets Helhed har han fortabt sig i Detalj-Studier, hvis tilsyneladende Sammenhæng beror paa en Vilkaarlighed, der forhaabentlig er enestaaende i den kunsthistoriske Litteratur. Dertil har han, i Stedet for det vanskelige, saglige Overblik føjet en Overbygning af Hovedpersoner, der skal gøre det ud for drivende Kræfter. Det Helhedsbillede, vi skal acceptere, ser i Korthed saaledes ud:

Den særlige Stil, som kort efter Aar 1200 sydfra begynder Danmarks Erobring skal være opstaaet og udformet under Opførelsen af Ratzeburgs Domkirke; den viser sig første Gang paa dansk Grund, da man er ved at indbygge Piller og Hvalvinger i Slesvigs Domkirke, og paa samme Tid optræder den helt afklaret i Risby Kirke ved Slien, (c 1210—20). Noget senere (1220—30) skal et direkte Slægtskab med denne Ratzeburg-Slesvig Stil kunne paavises i visse vest- og nordslesvigske Kirker, i Odense Vor Frue, i Dele af Aarhus Domkirke, men især i det rige Byggeri af Lands-

bykirker paa Lolland. Lolland-Falster præges efterhaanden helt af denne saakaldte Ratzeburg-Stil, og hele Bogens Thesis staar eller falder med Paastanden om Ratzeburgs Betydning, for det første som stildannende Centrum overhovedet, for det andet som det Centrum, hvorfra Danmark og navnlig Lolland-Falster i første Omgang præges af nordtysk Stil. Som »levende Kræfter» bag sin Stil og bag dens Udbredelse indfører Dr. Steenberg tre Hovedpersoner: først en Ratzeburgmester, dernæst Valdemar II, Nordelbingiens Betvinger, der sender denne Mester til Slesvig og endelig en Broder til Peder og Andreas Suneson, Hr. Jacob af Møen, der skal have været ikke blot Møens (?) men endogsaa Lollands (!) store Bygherre¹.

Denne Personificering af de historiske Kræfter er gennemført med en romantisk Naivitet, der gør Gendrivelse overflødig, se blot hvordan der uden mindste Grundlag i Kilderne konstrueres en æstetisk Biografi, som tillægger Hr. Jacob af Møen en Smags-Udvikling, der, for at blive til en Forklaring, maa blive karakteriseret af en personlig Omvendelse fra den ene Ekstrem (dansk Stil) til den anden (tysk Stil)². Vi kan her heller ikke gaa ind paa den gode, gamle Idé, som genkendes fra saa mange Kunsthistorier, at Konger og Herremænd normalt skulde have været Bygherrer til vore middelalderlige Landsbykirker. Der skal blot mindes om, at netop for Lolland-Falsters Vedkommende har vi et mærkværdigt godt Materiale til en Undersøgelse af den største Godejers, selve Kongens Stilling til Kirkebyggeriet. Det store Flertal af Landsbykirkerne paa disse to Øer er opført i den Periode, for hvilken vi fra Valdemars Jordebog kender Kongens Besiddelser saa godt³. Her ligger der en virkelig Opgave for kunsthistorisk Forskning, men den er Dr. Steenberg omhyggeligt gaaet udenom. Han ikke saa meget som nævner, hverken Jordebogen eller det store lolland-falsterske Krongods — i en Undersøgelse der gælder Øernes Kirker fra Valdemar IIs Tid⁴! Man behøver blot at orientere sig groft i dette Materiale for at se at Kongegodsets mange Kirker ikke paa nogen Maade hører sammen i Stil,

¹ Steenberg, Kap. VI »Ratzeburgmesteren» pp. 72—87; Kap. VII: 1, »Kong Valdemar» p. 88 f.; Kap. VIII: 8 »Hr Jacob af Møen p. 131 f.

² St. p. 133.

³ Svend Aakjærs Udgave for Samfundet til Udgivelse af gammel nordisk Litteratur, særligt 3:dje Hæfte, Kbhvn 1930.

⁴ M. H. t. Hr. Jacob af Møen støtter Dr. Steenberg sig til et lille Skrift af Højskoleforstanderen og Venstreføreren Frede Bojsen (St. p. 191, Note 43). Denne saa i Hr. Jacob Forfatteren til selve Jordebogen. Dr. St. tager ikke Stilling til denne Teori, der dog er af samme Art som hans egen.

og at det derfor er meningsløst at tilskrive dets høje Herre nogen Interesse for Arkitektur, selv om hans Forhold til Slesvig Domkirke *kan* have været et andet end til Landsbyernes Kirker.

Dr. Steenberg har vistnok været klar over, at de to af Hovedpersonerne i hans »Triumvirat» — som han selv kalder det — kun gætningsvist er sat i Forbindelse med hans Bogs Problem. Det havde tjent Undersøgelsernes Formaal, om saa løse Gætninger var holdt ude. Kun med Hensyn til den tredje Hovedperson forsøges der en Dokumentation.

Det var engang alle Kunsthistorikeres Drøm at finde anonyme Mestre. Man arbejder nu vistnok med andre metodiske Løsenere, men her præsteres vi for endnu et Forsøg i denne velkendte Genre. Dr. Steenbergs »Ratzeburg-Mester» har en forbausende lille Produktion, der til Gengæld er spredt over et forbausende vidstrakt Territorium. Han skal anses for at være blevet opdraget under Opførelsen af Ratzeburger Domkirkens ældre Partier (R. II 1170—80 p. 58) og han skal selv have forestaaet Opførelsen af Domkirkens »pyntelige Forhal» mod Syd (c 1200—1215?), for umiddelbart derefter at bygge een eller to Midtskibspiller i Slesvigs Domkirke, foruden Risby Kirke. Desuden tillægges der ham et Arbejde langt mod syd, hinsides Elben, hvor han skal have bygget det nederste af Taarnet til Kloster-Kirken ved Diesdorf¹. Hans Indflydelse skulde dog antages at være omvendt proportional med Størrelsen af hans Produktivitet, vi bør kunne genkende den i Lübeck² og især i det sydlige Danmark, hvor den siges at være blevet helt herskende paa Lolland-Falster³. Rent umiddelbart forstaar man dog ikke, hvordan Dr. Steenberg selv kan genkende sin Mester: hans Arkitektur er »gammelkendt i alle Detaljer men ny i sin Helhed»; »ingen af hans Ideer kan kaldes egentlig originale» etc.⁴. Og det efter at vi har faaet Mesteren præsenteret som »den store Formidler af nordtysk Arkitektur paa dansk Omraade . . . i kort Begreb det dansk-tyske Arkitekturproblem i en Nøddeskal»⁵.

Dr. Steenberg mener at kunne genkende sin Mester paa Kombinationer af en Mængde uendeligt smaa Træk, hvis Forekomst han stædigt har noteret sig — uden dog for blot eet eneste af dem

¹ St. Kap. VI. Den fiktive Mesters Produktion resumeres p. 81: »Det har en vis Værdi at kunne spore hvor meget en enkelt Bygmester i Middelalderen kunde overkomme(!)» etc.

² St. p. 79.

³ Jvnf. nedenfor, Afsnit III i nærv. Artikel.

⁴ St. p. 77.

⁵ St. p. 72.

at have gjort sig Typologi og Udbredelse helt klart. For at vi ikke med det samme skal lade os kvæle i saadanne Detailspørgsmaal, begynder vi imidlertid med at fremhæve, at to af »Mesterens» Hovedværker er stærkt restaurerede. Dr Steenberg har tilladt sig at arbejde med Monumenterne som de staar i Dag, selv hvor det er muligt at finde tilbage til ældre Tilstande. Den nordre Midtskibspille i Slesvig Domkirke har den største Betydning for hans Opfattelse af, hvordan Udbredelsen af hans »Ratzeburgerstil» gik for sig, men han opererer her med et Fotografi han selv har taget¹, og meddeler blot i en Note, at i Traps Slesvig fra 1864 er Pillen fejlagtigt gengivet². Paa Litografiet hos Trap er Pillen utvivlsomt en hel anden, den mangler Rundstavene og ender ikke i et stramt Trapezkapitel, men i en tungt fremspringende Tærning. Litografiet er udført efter en Tegning af den professionelle Arkitekturmaler Heinrich Hansen, en Tegning, der — det maa indrømmes, kan have været et skødesløst Rids, men lige saa godt og maaske snarere kan have været præcist og dygtigt Arbejde. Vi ved intet derom, eftersom Dr. Steenberg simpelthen har undladt at undersøge Sagen. En nærliggende Mulighed lades derfor ude af Betragtning: om ikke denne Pille ved den gennemførte tyske Restaurering er blevet harmoniseret efter Kirkens øvrige, gotiske Piller? Det er ikke usandsynligt.

Heller ikke for selve Ratzeburger-Forhallens Vedkommende har Dr. Steenberg taget de ældste, kendte Tilstande til Udgangspunkt. Denne Forhal er en kvadratisk Tilbygning udfor Taarnbygningens søndre Indgangsdør. Et Søjlebundt i Midten deler den i fire Hvelvingsfag og den har oprindeligt paa sin Facade, der vender mod syd, haft to Portaler, svarende henholdsvis til det østre og det vestre Hvelvingspar. Forhallen, d. v. s. det store Søjlebundt og Sydfacaden skal indeholde en Række af de grundlæggende Kriterier for »Mesterens» Stil. Pillen er nu dekoreret med Skifter af glaserede Sten, efterlignet i Oljefarve; som Følge deraf hører »navnlig Glasurtekniken» til »Ratzeburg-Mesterens» Kendetegn³. Saa er det jo trist, naar man i det store Inventarværk, der udkom kort før Dr. Steenbergs Bog, kan læse følgende: »Glasierte Steine nirgends, innen oder aussen. Nachgemacht viel in der Vorhalle, und da sogar in Schichten durchlaufend»⁴. Nu er det jo imidlertid saadan, at Restaureringer i vore Dage

¹ St. p. 61: fig. 16.

² Trap Slesvig II, Tavle ved p. 549.

³ St. p. 80 og oftere.

⁴ Mecklenburg Strelitz. Kunst und Geschichtsdenkmäler II. Das Land Ratzeburg. Bearbeitet von Georg Krüger. Neubrandenburg 1934. p. 70.

laves, ligesom man laver Forfalskninger: saa skuffende som muligt, og derfor har vel mange Arkæologer begaaet nogenlunde tilsvarende Fejltagelser. Hvad man ikke kan tilgive Dr. Steenberg er da ikke sa meget hans Uheld af denne Art, som den Metodefejl, at han har dannet sig sin Mening om Forhallens Facade, ikke udfra det velkendte Fotografi fra før den store Restaurering i 1874, men blot paa Grundlag af den nuværende Tilstand. Dr. Steenberg bringer ikke i sin Bog nogen Gengivelse af det smukke gamle Billede¹, og nævner han overhovedet Restaureringen, er det rent i Forbigaaende². Sagen er den, at for Dr. Steenberg indskrænker Arkitekturstudiet sig til en Kælen for Mursten, for Mønstermuring og for plastiske Enkeltformer; alt sligt er tabt i restaurerede Partier, og derfor synes han at mene sig berettiget til at se bort fra alle saadanne³. Denne misforstaaede Specialisering i Murværk som saadant præger ogsaa Valget af de Billeder, hvorigennem Læseren er henvist til at stifte Bekendtskab med Forhallen og dens Facade. Det første Billede giver alene Gavlens Mønstermuring, det andet er et Nærbillede af den bevarede Portal, det tredje endog et Udsnit af denne⁴ — og saa ikke mere. Hvordan kan den Læser, der ikke har været paa Stedet, danne sig en Mening? Man skal have tilegnet sig en stor Fortrolighed med dette specielle Stof, før man opdager, at Dr. Steenberg, i sit tilsyneladende saa intime Kendskab, altid gaar upaavirket forbi alle store Træk for udelukkende at give sig hen i Nydelsen af de rene Smaatterier.

En Kritik af denne Bog maa derfor især bestaa i Paa-visningen af, hvilke store Problemer dens Forfatter er gaaet blind forbi, og til hvilken Grad denne Blindhed for alt stort har ført ham paa Afveje. Vi har set ham lukke Øjnene for det betydelige Materiale, der foreligger til en Klaring af det lolland-falsterske Krongods' Landsbykirker. Han har ogsaa ment at kunne undslaa sig for en Analyse af Ratzeburger-Forhallens oprindelige Facade. En saadan Analyse maa konkludere i, at netop de Stilelementer, hvis Sømmenspil for Dr. Steenberg konstituerer hans »Ratzeburger Stil», er importeret i færdig Form til Ratzeburg. Det bliver mere end problematisk, om man overhovedet tør knytte denne Bys

¹ Krüger: Land Ratzeburg p. 55. Her Fig. 1. Samme Billede hos Haupt: Kurze Geschichte des Ziegelbaus, som citeret af St. p. 187, Note 11.

² St. p. 81.

³ Dr. Steenberg har smukt formuleret sit Stilbegreb, f. Eks p. 122, men han ser kun paa Klokapitæler, Trapezkapitæler etc.

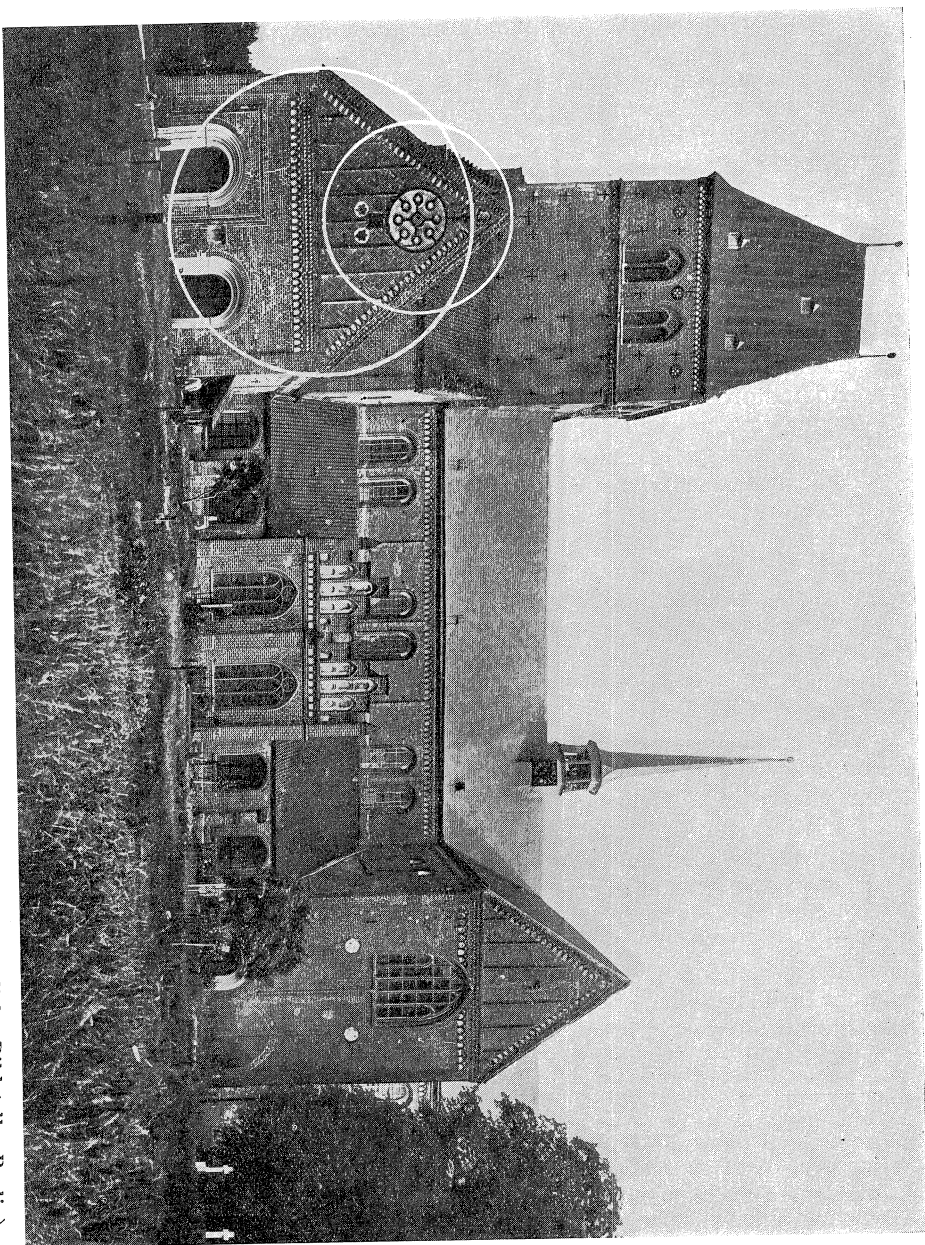
⁴ St. p. 72, 74, 77. Det indre repræsenteres af Pillen, p. 85. Dr. St. har intetsteds givet en samlet Gennemgang af Forhallens Arkitektur.

Navn til den Stil, der repræsenteres af Forhallen og dens Facade.

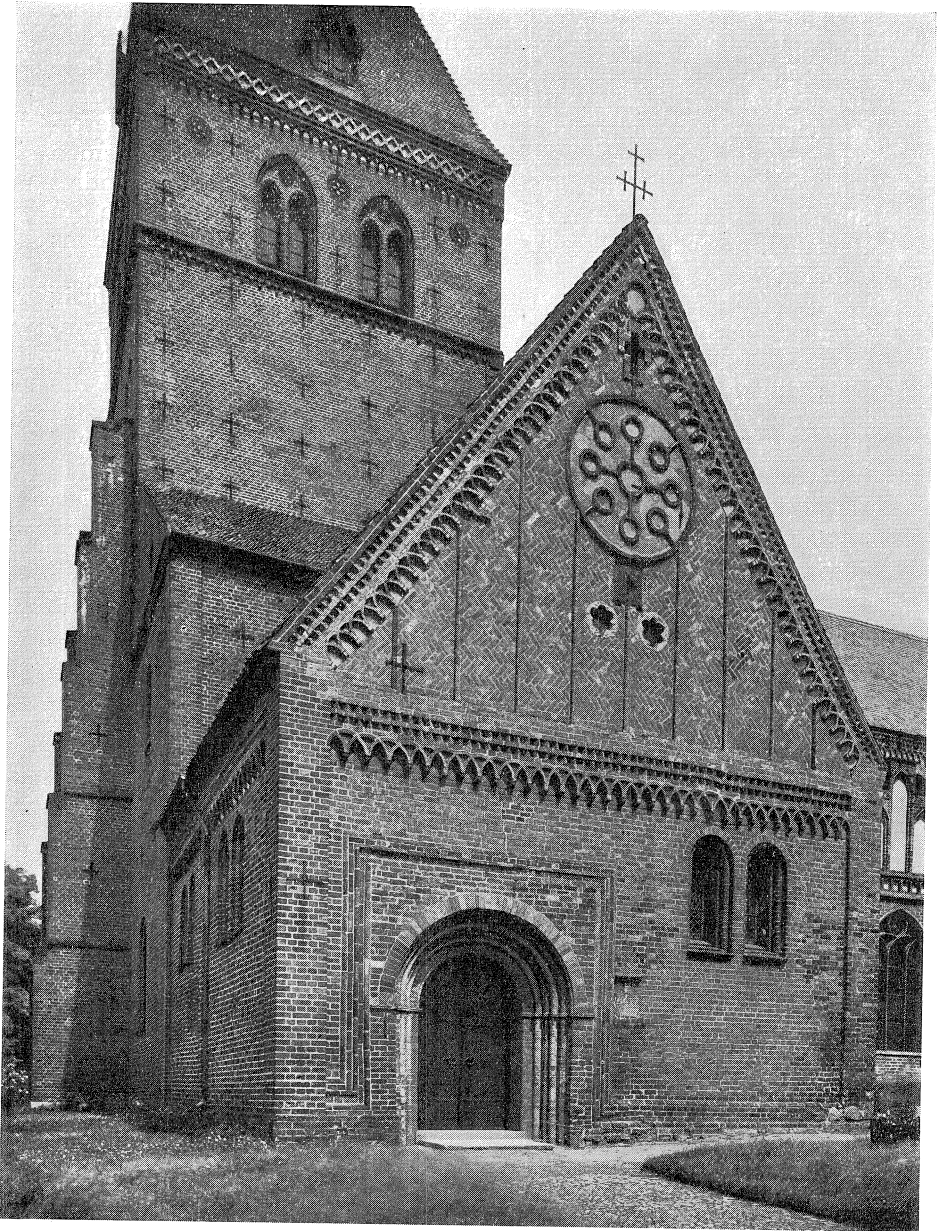
Hvad selve Facadens Arkitektur angaar, maa enhver, der har den mindste Smule kildekritisk Skoling jo straks være klar over, hvor ualmindeligt heldigt vi er stillede, idet vi har det fortrinlige Fotografi af Tilstanden før Restaureringen; det er selvfølgelig her, Dr. Steenbergs Undersøgelse burde have begyndt. Det gamle Fotografi giver et Billede, der viser Facaden tilnærmelsevist frontalt, saaledes at endog en vis geometrisk Analyse er mulig; de to Cirkler indridsede i den her reproducerede Kopi beviser, at vi har for os et Værk, der oprindeligt maa være tænkt i en geometrisk bestemt Stil. Ligesom det Indre, er Facaden væsentligt komponeret over et klart Skema af fire Kvadrater; i disse er den store Cirkel forneden indskrevet. De to nederste Kvadrater tegner Væggen med dens to symmetriske Døre, medens Gavlen paa en fint beregnet Maade vokser ud over de to øverste Kvadraters Fælleslinie, Facadens Midtakse. Ved mit Besøg paa Stedet troede jeg endnu at kunne regne med, at Dr. Steenbergs Bog behandlede det væsentligste Materiale, og det var undgaet min Opmærksomhed, at han i en uanseelig Note havde citeret Gengivelser af det gamle Fotografi. Dette var saaledes forblevet mig ukendt, og derfor tør jeg ikke, uden et nyt Besøg i Ratzeburg forsøge at gennemføre Analysen af den oprindelige, strenge Plan til Forhallens Facade. For nærværende Formaal er denne Gennemførelse imidlertid heller ikke væsentlig. Nu gælder det blot om at klare, hvorvidt denne Forhal repræsenterer en selvstændig »Ratzeburg-Stil» og, hvorvidt vi bør regne med denne eventuelle Stil som værende af væsentlig Betydning for den »nordtyske Indflydelse» i Danmark i Begyndelsen af det 13de Aarh.

Streng Symmetri præger den oprindelige Plan til Facaden, Planen er udkastet af en Arkitekt, der sætter en Relief-muret Cirkel som sin selvbevidste Signatur. Nøglen til Forstaaelsen af hans Tanke. En Mester med denne klare Personlighed var der maaske Mening i at lede efter, ogsaa udenfor Ratzeburg. Dr. Steenberg aner imidlertid ikke hans Eksistens, jeg kan i Øjeblikket ikke forestille mig, hvor andre Værker af ham skal kunne findes¹. — Dr. Steenbergs »Ratzeburg-Mester» har ingen Lighed med denne vir-

¹ En Relief-muret Cirkel, der minder om denne, skal findes i Schönaussen, efter Meddelelse fra Stud. mag. Hans Lassen. Dermed passer de øvrige Træk, der maaske henfører Portalrammen til Jerichowskolen. Dog maa ihvertfald Muligheden for en Sammenhæng med det forsvundne, romanske Lübeck undersøges. Jvnf. næste Afsnit of jvnf. Krüger: Land Ratzeburg p. 55.

Ratzburg Domkirke og Forhallen før Restaureringen. (Repr. med Tilladelse fra Staatliche Bildstelle, Berlin).

Forhallens Facade efter Restaureringen. (Repr. med Tilladelse fra Staatliche Bildstelle, Berlin).

kelige Arkitekt, der tænkte saa strengt geometrisk. Den fine Harmoni mellem Forhallens Grundplan og oprindelige Facade hører ikke med til Karakteristiken af hans Produktion. End ikke den vigtigste af de dekorative Detaljer: den mønstermurede Cirkel i Gavlen er kommet med som væsentlig. Dr. Steenberg interesserer sig kun for Facaden, fordi den indeholder et vist Antal smaa Motiver, som han mener at kende andetsteds fra: Rundstave, lodret Sildebensmønstring, Portal med Klokapitæler, Sokkel-Ramme om Portalen. Særligt dette sidstnævnte Motiv er vigtigt for hans Teorier.

For den, der ofrer Tilstanden før Restaureringen tilbørlig Opmærksomhed, er det imidlertid indlysende, at netop Portalrammens Motiv kun kan være importeret i færdig Form til Ratzeburg. Dets Oprindelse maa søges andetsteds. Det gamle Fotografi dokumenterer, at det er i skrigende Disharmoni med den Symmetri, der er Værkets Grundpræg, naar den ene af de to Døre er blevet indfattet i denne rektangulære Ramme, der nok hører med til Forhallens tidligste Bygningshistorie men ikke til den oprindelige, strenge Plan. Rammen bestaar af ikke mindre end fem Skifter af smalle Formsten, sammensat til en Profil, der minder om en bred, flad og kantet Hulkehl. Virkningen er iøjnefaldende, men brutal ved sin tomt dekorative Karakter. Motivet angiver tydeligt sig selv som et Fremmedlegeme i Kompositionen, idet det optræder fuldt færdigt ved den ene, men end ikke er antydnet ved den anden af de to ellers helt symmetriske Døre. Det har ikke kunnet gennemføres for den nu tilmurede Østdørs Vedkommende. Arkitektonisk set har der simpelthen ikke været Plads; to opadstigende Rammer i Midtfeltet vilde have løbet ud i eet, som vaad Farve. Rammemotivet blev opgivet halvvejs. Allerede det havde ødelagt den oprindelige, strenge Plan, og der var en vis Konsekvens i at man Aarhundreder senere, ved Restaureringen i 1870erne, gjorde hvad man kunde for helt at udslette Mindet om den fra først af planlagte Symmetri. Nu røber kun det gamle Fotografi, hvad en fin Arkitekt engang har tænkt sig med denne Facade. Naar Dr. Steenberg kun kender de Detaljer, der tilfældigvis har overlevet Restaureringens Mishandling, kan han ikke vente, at nogen skal kunne anerkende, hverken hans Metode eller hans Resultater.

Det er ikke blot den arkitektoniske Analyse af den oprindelige Facade, der viser, at Rammemotivet er fremmed i Ratzeburg. I denne Forbindelse er det ligesaa væsentligt, at der ikke i Ratzeburg findes Forudsætninger, fra hvilke Motivet kan have udviklet sig. Det er importeret fuldt færdigt. Et Motivs Oprindelse nærmer vi os, naar vi finder et Sted, hvor mere udviklede

Former af det staar Side om Side med mere arkaiske Forsøg. En saadan Bygning har Dr. Steenberg fundet og fotograferet: Klosterkirken ved Diesdorff syd fra Elben.

Diesdorff hører til den store Gruppe af skønne romanske Værker, der arkitekturhistorisk set grupperer sig omkring Jerichows dejlige Klosterkirke. Men da Dr. Steenberg — à priori maa det vel kaldes — er vis paa, at Portalmotivet er udformet i Ratzeburg erobrer han, enda uden Diskussion, Diesdorff for sin fiktive Mester. Hans Paastand svæver saa frit ovenover al Dokumentation eller lignende, at der simpelthen ikke er noget at drive¹. Heldigvis har Dr. Steenberg dog fotograferet Partier af denne Kirke. Af dem fremgaar det tydeligt, at den paa sin sydlige Langside har det rektangulære Portal-Felt med en forholdsvis simpel Sokkelprofil til Ramme², og at Motivet er gentaget paa det lidt yngre Taarns Østfront, rigere end før, men ikke helt saa rigt som i Ratzeburg³. Der vilde derfor have været nogen Mening i en Paastand om, at Motivet var udformet i Diesdorff — det kan dog antageligt ogsaa komme andre Steder fra⁴; men eet staar fast: til Ratzeburg kom det som færdig Import, der hører det i hvert Fald ikke hjemme. Naar det, ogsaa i Risby ved Slien forekommer i sin færdige Form⁵, ligger der saaledes heller ikke deri noget Tegn paa en Forbindelse med Abotriterlandets Bispestad. Vi kan blot konstatere, at een enkelt Gang er dette Motiv, antageligt fra Diesdorff-Jerichow-Egnen, sprunget saa langt mod Nord. Fænomenet venter endnu paa en Forklaring, det synes at være saa temmeligt isoleret. Risby var for Dr. Steenberg Forbindelsesleddet mellem Ratzeburg og Slesvig, Forbindelsen har vist sig imaginær. Selv om det skulde blive gjort sandsynligt, at Heinrich Hansens Tegning af Slesvig-Pillen var upaalidelig, og at denne er autentisk i sin nuværende Tilstand, er der dog intet til at knytte den Forbindelse, som Dr. Steenberg mente at have paavist.

En Ratzeburg-Skole, dannet om Forhallens Arkitektur, kan een Gang for alle henvises til Skyggernes Verden. Den har aldrig haft Realitet og faar det heller ikke. Vi kan derfor spare os en detaljeret Gennemgang af hele den løse Mosaik af Detaljer, hvori

¹ Man oplever et ualmindelig rent Eksempel paa en circulus vitiosus af ubegrundede Paastande ved at slaa efter udfra Registrets Stikord Diesdorff. p. 210.

² St. Fig. 10, p. 41.

³ St. Fig. 27, p. 75. Naar der findes Klokapitæler paa denne Portal, løsnes ogsaa dette Motiv fra Ratzeburg, Smlgn. St. p. 52 etc.

⁴ Smlgn. St. p. 77 og ibid Note 2.

⁵ St. p. 63 fig. 17 og p. 73 fig. 25.

Dr. Steenbergs Forsøg paa en Dokumentation bestaar. Hans egentlige Fejltagelse er dog den, overhovedet at tro paa, at Ratzeburg har betydet noget videre i Arkitekturhistorien. Det maa her bemærkes, at Dr. Steenberg intet Forsøg har gjort paa at undersøge Ratzeburg Domkirkes mulige Betydning, blot for selve det nordtyske Kirkebyggeri. Ved Hjælp af de store tyske Inventarværker¹ er det dog muligt at orientere sig i Spørgsmaalet. Jeg har gjort Forsøget og kan kort og godt forsikre om, at endog i Nordtysklands Arkitekturhistorie spiller denne ensomme Bispestad paa sin Halvø i Skovsøen kun en ubetydelig Rolle. Den danske Kunst-historie paa sin Side kan helt undvære et Ratzeburg Kapitel — men ikke et Kapitel om Lübecks afgørende Indflydelse.

II. Det romanske Lübeck.²

Det kan vare længe, før det store og vægtige Kapitel om det romanske Lübeck og den danske Arkitektur bliver gennemarbejdet. Den eksisterende Litteratur yder kun den sparsomste Hjælp. Selve Problemet er ikke blevet opdaget. Her kan det derfor kun forsøgsvis antydes, hvordan visse Hovedlinier maaske vil kunne drages. Mit Udgangspunkt er Dr. Steenbergs Bog, hvor man kan sige, at Forfatteren i sin Søgen efter dekorative Detaljer har snublet over de store Spørgsmaal, uden dog derfor at begynde at forstaa deres Rækkevidde³.

Til Indledning blot et Par Ord om de politiske og økonomiske Forhold mellem Lübeck og Danmark. Efter Henrik Løwes Fald i 1180 og under de derpaa følgende langvarige indre Kampe i det tyske Rige sker der en brat Ændring i det lybske Borger-skabs Holdning overfor Danmark. Fra at være skarpt antidansk svinger man over til at søge Beskyttelse hos de danske Konger. Helmold, der skrev, medens Byen endnu nød godt af Sachserhertugens stærke Haand, karakteriserer Danernes Konger paa Valdemar I's, den stores Tid, som »dorske og ligegyldige, altid svirende ved uafbrudte Drikkelag og derfor næsten stedse ufølsomme for de Slag, som rammer deres Folk»⁴. Hans Fortsætter,

¹ De samme, der henvises til i næste Afsnit.

² Jeg beklager, at jeg ikke har kunnet fremskaffe et Billedmateriale til Gennemillustrering, særligt af dette Afsnit. De Billeder jeg kender er, grafisk set for en stor Del af ringe Kvalitet. Jeg henviser nedenfor til de tyske Inventarværkers og andre Billeder.

³ Smlgn. St. Kap. IV:3 »Lübeck-Ratzeburg«, og Kap. IX:2 p. 138 f. Svendborg.

⁴ Helmold II:13, citeret efter Kierkegaards Overs. p. 279.

Arnold, derimod indpræger sine Bysbørn Respekt for Knud VI, Valdemar II og Absalon. Han hørte maaske selv til det Parti, der allerede i 1181 sagde: »Lader os overgive Byen til Danernes Konge og finde Naade for hans Øjne! Saa vil han redde os fra ethvert fjendtligt Angreb (fra Kejseren) og derhos give sit Minde til at vi maa drive Købmandsskab i hans Land, og ingen vil kunne volde os Ufred saalænge vi staar under hans Væрге»¹. Dette blev Programmet for Lübecks Politik, og Tyskerne fandt i Valdemar II, som Hertug og Konge, den rette Mand til dets Gennemførelse. Vor Nationalromantiks Heltekonge paatog sig at blive det betrængte nordtyske Borgerskabs Beskytter. Til det lybske Folks Tilfredshed erobrede han dets By. Man hilste ham »med megen Fryd og Glæde» og det havde man god Grund til. Det var Lübeck, som nu erobrede Danmark. I Løbet af de to Aartier, da Byen hørte til Danekongens Rige, maa der være lagt et solidt Grundlag for Fremtiden. I de næste Aarhundreder blev Danmark økonomisk og kulturelt en Provins under Hovedstaden Lübeck.

Dr. Steenberg har den store Fortjenste, vistnok som den første at have behandlet et Udsnit af Lübecks Kunst i en Bog, hvis Hovedopgave er at give Bidrag til den danske Kunsts Historie. Men det er ikke faldet ham ind i denne expansive Storstad at søge Centret for den umiskendelige »nordtyske Indflydelse», der begynder at præge dansk Kirkebyggeri allerede i Begyndelsen af det 13de Aarh. Det er imidlertid ikke svært at overbevise sig om, at der i hvert Fald er god Mening i ogsaa for saa tidlig en Tid at tillægge Lübeck en meget væsentlig Betydning for vor hjemlige Arkitekturhistorie. Denne Nybyggerstad har ganske givet hurtigt udviklet et saa betydeligt Fond af aktiv arkitektonisk Tradition, at Paavirkninger simpelthen maa være trængt ind hos de mere eller mindre uafhængige Naboer. Lübecks Bygningshistorie begynder for os med den store Brand og Henrik Løwes Overtagelse af Herredømmet i 1159. Domkirken, senere viet til den hellige Johannes Døberen, blev efter de sidste Undersøgelser grundlagt i 1163², maaske det første i den lange Række af kirkelige Byggeforetagender, der paa denne Tid skød op — »med amerikansk Hast», som man plejer at sige. Bymændens Kirke, S:ta Maria, stod færdig i sin ældste Skikkelse for 1170 og i dette Aar nævnes ogsaa Petri Kirken, samt en nu forsvundet S. Jacobskirke; ved 1175 havde Henrik Løwe opført et Kapel for S. Johannes Evangelisten, 1177

¹ Arnold V:12, P. Kierkegaards Overs. p. 205, Smlgn VI:13 flg.

² Haupt 1925, Krüger: Land Ratzeburg 1934, p. 50. Dr. Steenberg p. 47 følger den ældre Datering, til 1173, efter Bau- u. Kunstdenkm., Lübeck: III 1920 p. 12 f.

grundlagdes Klosterkirken S. Johannes, hvis Fundamenter blev udgravet i 1902, og før Gotikens Erobring af Byen eksisterede der desuden en S. Egidius-Kirke. — Markedskirken, Bymændenes S:ta Maria udtrykker i sin Bygningshistorie Borgerskabets Vilje til stadig at hævde sig overfor Kleresiet som de førende, de moderne paa Arkitekturens Omraade, og vi faar heraf et mægtigt Indtryk af, hvad Kirkebyggeri og Arkitektur har betydet i det offentlige Liv. I Løbet af det første Aarhundrede fulgte paa eet Sted fire væsentlig forskellige Kirker efter hinanden, hvoraf de tre var Monumentalbygninger af stort og største Format. Aller først maa vi regne med en Trækirke, der ikke har efterladt sig Spor. De ældste Murkerner hidrører fra en mægtig romansk Basilika, som man rekonstruerer efter Domkirkens Forbillede. Som tredje Stadium følger en endnu større Hallekirke i senromansk Stil hvis Gavle endnu staar omkring Koret paa den fjerde Bygning, den rent gotiske Basilika, der opførtes efter en Brand i Midten af det 13de Aarhundrede. Det er den, som staar endnu¹. Dens Opførelse betyder at Lübeck og dermed Norden antager den flamske Gotik som det almindeligt fulgte Forbillede.

Lübeck selv blev i de følgende Aarhundreder den helt gotiske By, som vi kender i Dag. Selve Domkirken ombyggedes efter 1260erne til den gotiske Hallebygning, der staar endnu². Desværre for Kirkens Skønhed, men heldigvis for Historikerne var denne Ombygning ikke helt gennemgribende. Midtskibet og Koret af den romanske Basilika staar endnu som Kirkens mishandlede Kerne. Det er udfra disse stærkt medtagne Levninger, at vi væsentligst maa danne os vor Opfattelse af det romanske Lübeck.

For enhver, der vil studere Forholdet mellem dansk og tysk i de romanske Tegelstenskirker, maa Hovedopgaven være den at klarlægge dette forsvundne, første Lübeck. Dr. Steenberg er gaaet forbi Opgaven, idet han kun har taget Hensyn til det lidet, der er bevaret; men det maa slaas fast, at ved alle Gaader i nordtysk romansk Arkitektur skal man undersøge Muligheden for en Afstamning fra det forsvundne, romanske Lübeck. Her er der blevet arbejdet intenst og med store Midler paa Tidens arkitektoniske Problemer; her er der Mening i at søge en Skole for Bygmestre. Lübecks romanske Arkitektur, selve Kilden til Byens ældste Arkitekturhistorie er desværre for største Delen tabt, men vi kan ikke af den Grund se bort fra dens Betydning.

Metodisk kan vi nu tage Udgangspunkt i Dr. Steenbergs Be-

¹ Ovenfor er givet et kort Resumé efter Haupt: Schleswig-Holstein samt Bau- u. Kunstdenkm., Lübeck II—III.

² Bau- u. K., Lübeck III p. 48.

handling af S. Nicolaikirken i Svendborg, den gamle fynske Købstad midt i det rige og frodige Øhav. For denne Kirkes Vedkommende har Dr. Vilh. Lorenzen allerede i 1911 helt rigtigt paavist en stilistisk Forbindelse med de nordtyske Basilikaer i Lübecks Omegn, i Eutin, Altenkrempe og Mölln, der lige saa rigtigt altid grupperes i tæt Sammenhæng med den bevarede romanske Kerne i Lübecks Domkirke¹. Dr. Steenberg er helt klar over disse Forhold; han har staaet overfor det forlængst anerkendte Slægtskab mellem en stor dansk Kirke og Hovedkirken i den By, der paa een Gang var Danmarks og Nordtysklands økonomiske Hovedstad. Men desværre har han ukritisk anerkendt Dr. Lorenzens besynderlige Datering, der sætter Opførelsen af S. Nicolai i Svendborg til Aarene omkring 1240—50, da den »nordtyske Indflydelse» allerede var gammel i Gaarde og saa smaat ved at blive eneherkende. Dr. Steenberg har derfor ikke kunnet regne Svendborg blandt denne Indflydelses Indfaldsporte². Derfor har han heller ikke kunnet opfatte Lübecks virkelige Betydning.

S. Nicolai Kirke i Svendborg repræsenterer i sin nuværende Skikkelse fire udpræget forskellige Byggeperioder³. Som den ældste Del af Bygningen udskiller sig klart en treskibet, taarnløs Basilika, i en arkaisk og helt upyntet romansk Stil. Det store Kor er, i skarp Modsætning til selve Basilikaens Skibe, præget af den overbroderende Mønstermuring der var paa Moden i den romanske Stils allersidste Tid⁴. Den tresidede Korafslutning repræsenterer den tredje Byggeperiode, den er typisk ung-gotisk, medens Taarnet er bygget til, antageligt i det 15de Aarh. Dr. Steenberg og hans Forgænger daterer faktisk Basilikaen og Koret under eet, som om de var samtidige, dels efter Korets yngste Stilelementer, dels efter Basilikaens Hvælvinger — der jo som bekendt kan være saa meget yngre det skal være end den Bygning de overhvælver. Hvælvingernes Teknik og en Notits om, at Byen er brændt 1247⁵ gør det sandsynligt, at de er sat op kort efter, men selve den arkaiske Basilika maa vi helt og holdent datere efter dens egne, og kun efter dens egne Stilelementer.

Dr. Steenberg har klart indset, at den sene Datering saa evident modsiges af Basilikaens egen Stil, men han har valgt det

¹ Vilh. Lorenzen: St. Nicolaj Kirke i Svendborg — i Svendborg Amts Aarskrift 1911, p. 115 f.

² St. Kap. V.

³ Gode Opmaalinger ved Magdahl Nielsen o. a. 1898 se Tgn. til ældre nordisk Architektur IV S, 3 R p. 8 ff.

⁴ Ibid. p. 11, Beckett: Danmarks Kunst I p. 158.

⁵ Beckett: Danmarks Kunst I p. 161. Jeg kender ikke selve Notitsen.

helt umulige Standpunkt ikke at forkaste Dateringen, men at betegne Basilikaen som — et »forældet Anlæg», karakteriseret af »gammeldags» Konstruktioner etc.¹ Hverken han selv eller Dr. Vilh. Lorenzen har andre Dateringskriterier fra selve Basilikaen end netop Hvælvingerne og et lille dekoreret, helt ubetydeligt Kapitel, der paa een eller anden Maade er blevet anbragt paa en Halvsøjle i det nordre Sideskib². Dr. Lorenzens Datering blev fremsat under et populært Foredrag i Kirken, Dr. Steenberg har ingen somhelst Grund haft til at tage den højtideligt.

De forlængst anerkendte Ligheder mellem Svendborg-Kirken og Lübecks Domkirke — i Virkeligheden et Stilfællesskab kan nu vurderes efter sin virkelige Betydning. Den fynske S. Nicolai faar ikke blot sin rette Datering derved, den kan ogsaa indordnes som et værdifuldt Led i den lille Gruppe af nordtyske By-Kirker, hvis hele Karakter og Historie viser, at den Arkitektur, de repræsenterer er rent lybsk.

Svendborg, Eutin, Mølln og Altenkrempe, fire storstilede Basilikaer, og dertil antageligt Aarhus Domkirke paa et ældre Stadium af sin Bygningshistorie, grupperer sig stilistisk helt klart omkring Lübecks Domkirke. Naar denne store, faste Gruppe af Monumentalbygninger engang bliver studeret og behandlet saa indgaaende som den fortjener det, vil vi rimeligvis alle erkende her at staa overfor maaske den ejendommeligste Indsats i Nordens Bygningskunst. Vi har heroppe ved Østersøen haft saa meget Epigoneri. Vi er stolte af de elegante Virtuoser der især i den ældre romanske Periode saa frit har valgt Teknik, Planer, Opstalter og dekorative Motiver ud af Sydfrankrigs, Rhinlandenes og Norditaliens rige Forraad. Vi hævder med Rette, at vore Kunstnere har udformet de plastiske Enkeltheder med selvstændig Fornemmelse — selvom vi vel næppe vilde føre Krig med Italien om, hvor disse Kunstnere var født. — Overfor denne danske Rigdom paa virtuost benyttede Motiver synes Lübecks Bearbejdelse af den romanske Stils Opgaver baade fattig og nøgen. Men den præges helt igennem af den særlige Monomani, denne Holden fast ved store Ideer, der er ejendommelig for de store, skabende Bevægelser i Kunsten. Man lægger ikke an paa, at hver Bygning skal være forskellig fra de foregaaende, tværtimod, man holder stædigt fast ved bestemte, klart stillede Opgaver, som man, om og om igen, vender tilbage til, i Værk efter Værk idet man stadigt paa ny gennemprøver alle

¹ St. p. 140 f.

² Bill. St. p. 139. Dr. Lorenzen omtaler desuden, Aarskrift 1911 p. 138 Basers og Pillers strenge Stil som »den romanske Søjleorden i Opløsning»! De repræsenterer den mest arkaiske, lybske Murstensstil.

Forhold og Enkeltheder. Processen er ikke uden Lighed med den moderne Industris Seriebygning. Saadan opstod, ud af opsamlede fælles Erfaringer om ligeartede Opgaver Sydfrankrigs romanske Stil, Nordfrankrigs gotiske. Saaledes opstod, i det 13de Aarhundres Slutning den florentinske Paladsstil. I Stenhus efter Stenhus i By og paa Land gentog man de samme Motiver, indtil Typen var skabt og gennemarbejdet i alle Forhold, den Type, der uden Brud i Udviklingen blev til Renaissancepaladset.

Den store, nordtyske Kirkestil naaede ikke at blive gennemført til en saadan klassisk Afklaring af sine Former og Forhold. Den havde kun et lille Aarhundrede at leve i. Allerede ved 1260 blev denne Begyndelse til en selvstændig Udvikling brudt. Den færdige Gotik importeredes til Mariekirken i Lübeck.

Den store romanske Lübecker-Arkitekturs Historie er ikke skrevet. Kunsthistorien er saa vidt jeg ved ikke opmærksom paa dens Interesse. De grundlæggende Data maa endnu ledes frem af Inventarieværkernes ofte fortrinlige, men uensartede Materialsamlinger. Jeg kan derfor her kun bringe et risikabelt første Forsøg paa at tegne Hovedlinierne i Gruppens historiske Sammenhæng.

Det er fire fuldt bevarede romanske Basilikaer i Svendborg, Eutin, Mølln og Altenkrempe, som vi skal sammenligne med de bevarede, centrale Dele af Lübecks Domkirke. Mere indgaaende Undersøgelser kommer til at afgøre, om ikke flere andre betydelige Værker hører med i Gruppen. Jeg tænker især paa Bykirken i Marlow¹ og paa Aarhus Domkirke i en Byggeperiode, til hvilken vort Kendskab dog er af hypotetisk Art².

Alle de nævnte Kirker er treskibede Basilikaer bygget efter det saakaldte bundne, tyske System, der var den samtidige Konkurrent til den nordfranske Gotiks Løsning af den praktiske Opgave som stilledes alle Tidens Arkitekter: den stabile Overhvelving af de størst mulige Rum. Fra det første Spadestik i Grunden sigter man mod Hvelvingerne, som i den saakaldt gotiske Løsning bliver rektangulære, tværs over Rummet. Tyskerne valgte helt andre Veje, de kupler, næsten byzantinsk, Midtskibets Hvelvinger over

¹ Kunst- und Geschichtsdenkmäler, Mecklenburg Schwerin I 1898, ved Fr. Schlie, se Planen p. 401.

² Aarhus Domkirkes Bygningshistorie burde egentlig betragtes som et terra incognita, indtil Arkitekt Mogens Clemmensens længe ventede Monografi foreligger. Jeg vover den ovenfor fremsatte Paastand paa Grundlag af dygtige Studier ved stud. mag. Hans Lassen og stud. mag. Preben Skov. — Et ejendommeligt Arkitekturværk af anden Art, Hallekirken i Gadebusch lader sig ligesom de ovennævnte bestemme som lybsk romansk Arkitektur, vistnok eet af dennes Hovedværker.

kvadratiske Grundrids. »Kuplernes» Række er Kirkens Hovedrum i hvis Længderetning disse vældige Hvælvningsfag mødes i Gjordbuernes aabne majestætiske Portaler. Mod Væggene tegner sig de tilsvarende, vældigt opstigende Buer, oppe under hvis Zenith Vinduerne har maattet rykke sammen, parvis. Storheden og Vidden under Midtskibets høje lyse Himmelglober bliver levende for os, idet hvert af disse Hvælvningsfag til hver Side under Vinduesparrene aabner sig med to lave Buer ind til de to lave, mørkere Sideskibsfag, hvert belyst fra eet lille Vindue. Set udefra, præges Bygningen af samme Rytmes Ekko: de lave Sideskibe med deres ubrudte Række af Vinduer i eens Afstand fra hinanden, det høje Midtskib med dets fjerne Vinduespar ¹.

Efter sin Oprindelse hører Systemet til ved Rhinen og i Westphalen; paa lybsk Grund udvikler det sig antageligt uden at tabe Kontakten med, hvad der skete i disse gamle Kulturlande. Desværre kan jeg ikke gøre Rede for denne Baggrund ² men maa indtil videre indskrænke mig til en isoleret Betragtning af denne lokale Gruppe af Værker, der for mig synes at have saa stærkt et Præg af den Konsekvens hvormed man har arbejdet med selve Systemets Hovedvirkning: den rumlige Rytm, der skabes af Forholdet mellem Midtskibets store, lyse Hvælvningsfag og Sideskibsfagenes lave, mørke Accompagnement.

Jeg har herved maaske i nogen Grad foregrebet Redegørelsen for, hvordan selve Udviklingslinien maa tegnes indenfor denne Gruppe af Monumenter. Det er et Antal af sene romanske Kirker, vi skal danne os et Overblik over. Det udefra givne Dateringsmateriale er svagt, som sædvanligt. Stilen giver vores egentlige Kriterier, og vi maa da have Lov til at gaa ud fra den allerede antydede Overensstemmelse med Tidens almindelige Tendenser, dem der i Nordfrankrig allerede forlængst havde ført til et Gennembrud for den nye Stil, som vi kalder Gotiken. Blandt de sent romanske Kirker har vi Lov at antage saadanne for de yngste, hvor Proportionerne fremhæver Højden og hvor Midtskibets store Vin-

¹ Magdahl Nielsens Opmaalinger illustrerer Typen godt. Svendborgs Midtskib har kun to Hvælvningsfag, samme Antal i Mølln og Altenkrempe, 3 Fag i Eutin, 4 i Lübeck, allevegne foruden Koret i Øst og eventuelt Taarnfag i Vest (Eutin og Altenkrempe), se Henv. nedenfor.

² Her blot den Bemærkn. at ogsaa i Ratzeburg er Domkirken bygget efter det bundne System. De Ligheder, Dr. St. paapeger med Lübeck og Danmark (s. 47 f.) er Detaljer, antageligt uden Betydning. Det vigtigste er den fundamentale stilistiske Ulighed med Lübecker-Gruppens Arkitektur, Smlgn Krüger: Land Ratzeburg p. 64 og 61 hvor Sokkelprofilen betegnes som det eneste, der er fælles med Lübeck!

duespar er vokset paa Bekostning af Sideskibenes smaa Lysaabninger. I den lybske Gruppe af senromanske Basilikaer synes man netop at kunne iagttage en udpræget Tendens til at gaa i Højden og til at øge Størrelsen af Midtskibets Vinduer i Forhold til Sideskibenes. Hvis vi ordner dem i en Række efter disse elementære Kriterier og antager denne Række for den kronologiske, viser det sig, at de øvrige Kriterier stemmer med denne førsøgsvisse Datering, ja synes at bevise den.

Før jeg fremlægger min foreløbige Gruppering blot den Bemærkning, at ingen af de bevarede Kirker i Lübecks Sphære kan kaldes egentlig primære — Domkirkens Kerne selvfølgelig undtagen. De andre afspejler kun for os en primær Udvikling, der er tabt med det romanske Lübecks Ombygning i gotisk Tid. Den Linie jeg i det følgende skal skitsere maa derfor ikke antages at gaa f. Eks. fra Svendborg til Eutin, derfra til Mølln etc.; Stilbevægelsen udgaar helt igennem fra forskellige, for Størstedelen tabte Værker i selve Lübeck og herfra antageligt direkte ud til de bevarede Monumenter, som ikke behøver at staa i noget umiddelbart Forhold til hinanden. Til en Forstaaelse paa een Gang af hvor intimt disse Kirker hører sammen og af, til hvilken Grad deres Arkitektur øser af fælles, tabte Kilder, kan det tjene, at Svendborg S. Nicolai saa at sige kun rummer Detailformer og Profileringer, der er kendte fra Gruppens tyske Kirker, men at en Optælning af Ligheder vilde føre til det Resultat, at der i Tal var omtrent lige mange Overensstemmelser med hver af dem. Det er jo imidlertid ikke ved en Statistik over Detaljer at man kan naa til en ægte Gruppering; vi maa ind paa det væsentlige, Strukturen, den levende Tendens i Retning af at skabe større Rum, rigere Lys.

Selve min Gruppering har unægteligt indtil videre et Præg af Foreløbighed, især fordi jeg endnu ikke kender alle disse Kirker af Selvsyn men for fleres Vedkommende er henvist til delvis utilfredsstillende Billeder i de tyske Inventarieværker. For Lübeck Domkirkes Vedkommende mangler vi det fulde Materiale til en Undersøgelse af Forholdet mellem Sideskibenes og Midtskibets Højder. Af de gamle Vinduer er kun to Par i Tværskibet bevaret. Hvis vi kan regne med de foreliggende, omhyggelige Rekonstruktioner¹ har Forholdet imidlertid været det samme som i Svendborg, hvor Sideskibenes Vinduer ikke er ret meget mindre end Midtskibets². I Eutin³ aner man Begyndelsen til den Udvikling,

¹ Bau- u. Kunstdenkm.; Baltzer u. Bruns: Lübeck III p. 23 f.

² Ældre nord. Arch. IV 3, p. 9.

³ Haupt i Schleswig Holstein VI pp. 267, 587.

hvis Fortsættelse er tydelig i Mølln¹ og hvis Gennemførelse i Altenkrempe synes at naa sin yderste Konsekvens: her er Midtskibets Vinduer dobbelt saa høje som Sideskibenes². Den tilsvarende Udviklingsrække genfindes, naar vi gør Midtskibenes Gjordbuer til Iagttagelsens Genstand. De er runde i Lübeck³ og Svendborg⁴, spidse i Mølln⁵ og Altenkrempe⁶ (hvordan de er i Eutin ved jeg ikke). — I Lübeck Domkirkes Midtskib opfanges Gjordbuerne af flade Hovedpiller, til hvilke de ligesom er fæstnede ved Konsoller⁷. Det ligner en Gengivelse af en Tømmerkonstruktion, og denne for Mursten saa primitive Samling kendes vist overhovedet kun fra denne Kirke — og fra S. Nicolai i Svendborg⁸! Konsollerne her er umiskendeligt en forenklet Gentagelse i Mursten af de fire Gibsbetonkonsoller, der endnu er bevaret paa Ydersiderne af Lübeckerkorets Vestpiller⁹. I det indre af selve dette monumentale Kor opfanges Gjordbuerne af Halvsøjler¹⁰ og dette System er fulgt i Eutin¹¹ Mølln¹² og Altenkrempe¹³, samt i Aarhus. I Lübeck er Kapitælerne — ligesom ogsaa Korets Gjorbue-Konsoller — udskaaret i indsatte Gibsbetonblokke; i de senere Kirker finder vi murede Trapezkapitæler¹⁴.

Det klassiske Dateringsmiddel overfor de nordtyske Murstens-Kirker er iøvrigt Redegørelsen for, hvor nær eller fjernt man til den ene Side er fra af den ældre Tids Anvendelse eller Efterligning af Brudstenens eller Gibsbetonens Stenhuggerdetaljer, til den anden Side fra den modne, »skønne» Teglstensstil, hvor alle Dele

¹ Ibid. p. 268.

² Ibid. p. 591.

³ Lübeck III p. 17.

⁴ Lorenzen i Svendborg Amt 1911, p. 129.

⁵ Haupt, Schl. H. VI p. 497.

⁶ Ibid. p. 591, II p. 8.

⁷ Lübeck III p. 17, NB., at kun Midtskibets Hvælvinger og Piller hører til den romanske Bygning.

⁸ Dr. Steenberg har gjort samme Iagttagelse, men han vurderer dens Betydning anderledes, p. 140.

⁹ Lübeck III p. 53, Detaljer p. 26, 27. Renger-Patzsch u. Burmeister: Norddeutsche Backsteindome (1930) pl. 103. Magdahls Opmaaling p. 13. Efter elskværdig Meddelelse fra Dr. M. Mackeprang er Svendborg-Konsollerne væsentligt de oprindelige.

¹⁰ Lübeck III p. 49, Kapitælerne p. 25.

¹¹ Haupt: Schl.-H. VI p. 190, 374. Halvsøjlerne her er senere fjernet.

¹² Ibid. p. 497.

¹³ Ibid. p. 591, II p. 8.

¹⁴ Som ovenfor Note 9 och 10.

er udformet i Overensstemmelse med den nye Teknik. Dr. Steenberg har et smukt Afsnit derom¹. Anvender vi dette Dateringsmiddel, bekræftes den Rækkefølge af Kirkerne som vi netop har opstillet. Lübeck og Svendborg bliver ældst. Den førstnævnte har Rester af Gibstekniken², begge synes at have Reminiscenser af Tømmerkonstruktion³, begge er fattige paa Murstensprydelser, kun Friser under Midtskibenes Tage. Eutin har i sin dekorative Fattigdom en noget rigere Frise⁴, medens Mölln⁵ og Altenkrempe⁶ har rige Portaler og Gesimser, foruden nogen Mønstermuring. — Hvad angaar Fikseringen af Aarstal, giver de tyske Kirker visse Holdepunkter, der smukt stemmer overeens med Resultatet af den foreløbige stilkritiske Gruppering. Lübeck Domkirkes romanske Dele maa sættes til 1160erne og 70erne⁷. Eutin dateres af Haupt løseligt til c. 1160—1200⁸. Om Kirken i Mölln ved vi, at den ikke eksisterede i 1194 men maa være bygget før c. 1230⁹. Om Altenkrempe, der skulde være den yngste, vides det, at der var en Kirke i 1197¹⁰. Svendborg S. Nicolai maa stilistisk bestemmes som een af de ældste i Gruppen. Man gør ikke denne arkaiske Basilika for gammel ved at datere den løseligt til før 1200. Da begyndte vi allerede at bygge lybsk i Danmark.

III. Den mecklenburgske Kolonist-Kirke.

Der gik maaske over et Aarhundrede, førend Flertallet af de danske Købstæder havde faaet deres ydre Præg af lybsk Gotik¹¹. Det, der da var blevet Lübecks Stil, havde ikke mere nogen Forbindelse med, hvad der havde været arbejdet saa intenst paa i de store romanske Basilikaer. Vi kan endnu ikke prøve paa at følge Bevægelsens Gang. Vi vender tilbage til den lybske Erobrings første Stadium, for at se paa Landsbykirkerne, særligt de lolland-falster-ske, hvor den »nordtyske Indflydelse» er saa iøjnefaldende. De-

¹ Kap. II:3, Teglstensstil.

² Som overfor Note 9 og 10.

³ Som overfor Note 4, 7, og 9.

⁴ Haupt: Schl. H. VI 267, 269, 364, 587.

⁵ Ibid. p. 298, 356.

⁶ Ibid. p. 270, 293.

⁷ Ovenfor p. 143, Note 2.

⁸ Haupt: Schl. H. VI p. 144.

⁹ Bau u. Kunstdenkmäler, Lauenburg, Haupt u. Weysser, 1890 p. 10, 112.

¹⁰ Haupt: Schl. H. II p. 6.

¹¹ Beckett: Danmarks Kunst II pp. 13, 20 ff.

res Stil synes slet ikke at vise nogen Tilknytning til Lübeck — men i Lübeck byggedes der jo heller ikke Landsbykirker.

Fra de ældste danske Bispedømmer som Ribe og Viborg ved vi, hvorledes Domkirkens Arkitektur kan præge Stiftets Landsbykirker. Lignende Eksempler vil antageligt kunne anføres fra alle Lande. I de italienske Bystater danner Byens og det store Contado's, Distriktets Arkitekturhistorie en uopløselig og højt betydningsfuld Eenhed. Men for Lübecks Vedkommende forholder det sig aabenbart saaledes, at medens den isolerede Stad nok har øvet en Indflydelse i de Byer og Købstæder, med hvilke Borger-skabet stod i en saa aktiv Forbindelse, saa har de omgivende Grevskabers og Hertugdømmers Bondeland afgivet Forbilledet for hvordan der blev bygget i det meget snævre lybske Land-Distrikt. Derfor, medens der f. Ex. eksisterer en typisk florentinsk Land-Kirke, kender vi ikke noget tilsvarende i Lübecks Omegn; her, saavel som i Bispedømmet Ratzeburg og helt over i Holsten hersker den mecklenburgske Type, Kolonist-Kirken kan man vel kalde den.

Den nordtyske Kolonisations Historie i de slaviske Lande skal ikke fortælles her¹. Denne Bevægelse er maaske det vigtigste der sker i Tysklands Historie i det 12te og 13de Aarh. Vi maa for Øjeblikket indskrænke os til at se paa, hvad Betydning Dr. Steenberg tillægger disse vældige Opdyrknings i sine Studier over Samtidens »dansk-tyske Arkitekturproblem«. En stor Del af hans Bog handler om den tyske Indflydelse paa de lave danske Lerbanker i Østersøen, lige overfor den vendiske Kyst, hvor de tyske Kolonister erobrede nyt Land, slog Hedninger ihjel og — byggede nye Kirker i Hundredevis.

Dr. Steenberg har haft svært ved at overbevise sig selv om, at denne store Bevægelse ikke havde Interesse for hans Undersøgelser. For det første har han under sine endeløse, men tilfældige Redegørelser for lolland-falsterske Mønstermuringer og Klokapitæler omhyggeligt undgaaet at nævne, at disse Øer i Modsætning til det øvrige Danmark, præges af en særlig Kirketype, hvis Ejendommelighed slaar enhver dansk, der er fremmed her. Man er vant til den lange Kirke med det korte Kor og som oftest en Apsis; man kommer saa ned til Lollands korte, Kapel-lignende Smaakirker, der synes lige saa høje som de er lange. Skib og Kor har samme Længde; Korvæggen i Øst er normalt skaaret lige af med Vinduer over Alteret og rig Mønstermuring, ofte et udsparet Kors

¹ Jeg maa minde om det udmærkede Kap. V hos Johs. Haller: Die Epochen der deutschen Geschichte. Udg. 1935 p. 132 f.

i Gavlens Trekant¹. Det er denne Type, jeg før kaldte den mecklenburgske. Den kendes saa langt vest paa som i Sydslesvig og paa den holstenske Elbbred. Den er ikke sjælden i det østlige Holsten, den bliver fremherskende i Lübeck-Ratzeburg-Egnen og den synes helt at dominere i Mecklenburg og Pommern. Hyppigst forekommer den ved de store Søer i det østlige Mecklenburg ned mod Grænsen til Brandenburg. Blot udfra Inventar-Værkerne kan man her lokalisere Eksempler i Snesevis². Dr. Steenberg nævner disse Kirker et Par Gange, taler endog om »den mecklenburgske Normalkirke«, men blot for at advare mod at tro paa, at Ligheden med den skyldes et virkeligt Slægtskab³. Advarslens motiveres derved — og blot derved, at der i een enkelt af de Kirker, der repræsenterer Typen: Idestrup paa Falster, findes en Detalje, et Trapezkapitæl, der synes Forfatteren at være dansk i sin Type⁴! Vi faar ikke at vide, at andre Kirker, end netop denne ene Falstring repræsenterer denne høje, korte Type — hvorfor mon den Oplysning skal forholdes os, at Typen er hyppig paa Falster, men paa Lolland — den normale?

Dr. Steenberg er helt fortabt i sine Klokapitæler og Rundstave etc., der skal bevise Forbindelsen med den imaginære Ratzeburg-Skole. Der er ingen Grund til her at spille Tid paa en Optrævelen af det haabløse Virvar af Detaljer, hvori han har indfiltret sig, saavel naar han har villet foretage lokale Grupperinger som naar han har forsøgt paa at skelne mellem dansk og nordtysk i Mønstermuringen og i de plastiske Detaljers Former. Det maa blot slaas fast, at han har unddraget sig den egentlige Opgave: en Redegørelse for de lolland-falsterske Landsbykirker i Forhold til de nordtyske af samme Type. Han antyder et Sted⁵, at disse mest er bygget af Granit, og da han jo selv, aabenbart eksklusivt arbejder med Studier i Teglstensarkitektur, skal vi vel heri se Forklaringen. I saa Fald staar vi overfor et ualmindelig grelt Eksempel paa en Specialisering, der er saaledes anlagt, at den paa Forhaand udelukker et rigtigt Resultat af Undersøgelserne. Dels gælder det imidlertid at mange af disse nordtyske Kolonist-Kirker ikke er bygget i Granit men netop i Tegl; dels er Fællesskabet i Type mellem dem og de lolland-falsterske Kirker umiddelbart indlysende; dels giver disse Hundreder af tyske Smaakirker, i Kraft

¹ Jvnf. Billederne St. p. 107, 113, 117 etc.

² Henv. her, II Noterne.

³ St. p. 162.

⁴ Ibid. p. 108.

⁵ St. p. 162.

af deres forholdsvis eensartede Masse, et Materiale, der er særligt velegnet til Behandling efter videnskabelig Metode.

Jeg skal ikke prøve at foregribe Resultaterne af en fremtidig Redegørelse for de lolland-falsterske Kirkers Stilling indenfor den vældige Mængde af nordtyske Kolonistkirker. Kun saa meget synes at fremgaa helt klart af en foreløbig Orientering, at den danske Gruppe maa høre til blandt de ældste bevarede¹. Her har vi kun rundbuede Vinduer, hinsides Østersøen er de spidse Vinduer vistnok de almindeligste, selvom Stilen ikke derfor kan kaldes Gotik. — Videre er vi ikke med at skabe Orden og Oversigt i Materialet. Dr. Steenbergs Bog er ingen Hjælp.

Et andet Spørgsmaal er det, ad hvilke Veje de mange utvivlsomme Paavirkninger fra det slaviske Kontinent er naaet over til vore Øer. Ganske vist maa man være forsigtig med at udtale sig derom, da det endnu ikke helt klart vides, hvilke Stilelementer det drejer sig om. De nødvendige Forarbejder er ikke gjort. Man kan dog allerede protestere mod Dr. Steenbergs vittige Paastand om, at »en arkitekturhistorisk Rødby-Fehmern Rute» ikke har eksisteret². Rødby og Fehmern hører afgjort til det samme Stil-Område — og hvorfor udelukke den lige Vej? Om ad Ratzeburg eller Slesvig er der dog vel ingen der vil. Man har selvfølgelig ikke Lov at lade være at regne med Muligheden af en livlig, direkte Forbindelse mellem Landsbyerne paa Østersøens Genbo-Kyster.

Man vil dog gøre klogt i ikke at glemme, at begge Kyster hørte til Lübecks Opland — de yngre Hansestæder tæller næppe med endnu. De lybske Købmænd har handlet med alt, hvad der kunde handles med; de har været Mellemmand allevegne, hvor der var Tilbud og Efterspørgsel; hvorfor skulde de ikke have anvist byggestyrene Landsbysogne dygtige Mestre? I hvert Fald: de lolland-falsterske Kirkers brogede Samling af Mønstre og Motiver tyder paa, at der har været et stærkt Centrum for Opsamling og Spredning ogsaa af denne Art Varer. Hvad vi ser paa Dr. Steenbergs fortrinlige Fotografier af Murværksdetaljer kunde godt ligne en Prøvekollektion med Mønstre allevegne fra, ogsaa fra andre Egne end netop Østersøens Kolonistlande. Der er Motiver fra Jerichow ved Elben ved Siden af andre, som i Følge Dr. Steenberg kunde komme fra Brandenburg, etc. Man faar netop af Dr. Steenbergs Gennemgang et Indtryk af en vis cosmopolitisk Stilblandning,

¹ Dr. Steenberg daterer disse Kirker til efter 1230, paa Grundlag af deres antagne Sammenhæng med Ratzeburg. De er sikkert betydeligt ældre. Det brugbare Dateringsmateriale faar vi næppe, før Sammenligningen med de tyske Kirker er gennemført.

² St. p. 67.

og heri har man sikkert Lov at se et Tegn paa, at Spredningen via en stor Handelsby som Lübeck har betydet mere end den direkte Forbindelse mellem Landsbyerne. — Set fra Lolland er de fleste tyske Elementer rimeligvis Lübecker-Gods, forsaavidt som de snarest er importeret ved lybske Købmænds Mellemløst.

Igen staar vi sandsynligvis overfor et tidligt Afsnit af Lübecks Erobring af Danmark — et Udtryk for, hvor let og selvfølgelig den foregik, i Ly af Valdemar IIs nordtyske Imperialisme. Denne Hypotese skulde synes en bredt anlagt Undersøgelse værd.

Johan Plesner.